

УДК 341.21 : 341.23

*Важна Катерина Анатоліївна**<https://orcid.org/0000-0001-5591-8853>**кандидат юридичних наук,**Київський національний університет культури і мистецтв,**Київ, Україна,**kateryna.vazhna@gmail.com*

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Держави є основними суб'єктами міжнародного права і ключовими акторами міжнародних взаємодій, визначають основні вектори розвитку міжнародного права та здійснюють вплив (прямий та опосередкований) на всі тенденції міжнародного життя. Сьогодні у позитивному міжнародному праві відсутнє універсальне загальноприйняте визначення поняття держави. Метою статті є аналіз підходів до визначення поняття держави як суб'єкта міжнародного публічного права, а також окреслення визначення поняття держави відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики.

У статті аналізуються основні характеристики держави і критерії (елементи) держави як суб'єкта міжнародного публічного права відповідно до чинного міжнародного права, міжнародно-правової практики та сучасних доктринальних вчень.

Зроблено висновки, що держава – це суб'єкт міжнародного публічного права, що становить собою політико-правове територіальне утворення, яке відповідає наступним критеріям: має постійне населення, визначену територію, публічні органи державної влади, здатність самостійно вступати у міжнародні публічно-правові відносини. За умови присутності вказаних чотирьох критеріїв (елементів) держави наявність суверенітету держави презюмується.

Зроблено також висновки, що держава як суб'єкт міжнародного публічного права має здатність створювати норми міжнародного права; набувати прав та обов'язків за такими нормами, реалізувати вказані норми; може брати участь у міжнародних публічно-правових відносинах; має здатність нести міжнародно-правову відповідальність. Суб'єктом міжнародного права виступає держава в цілому, а не її окремі адміністративно-територіальні одиниці, державні органи чи посадові особи.

Ключові слова: міжнародне право, держава, визначення поняття держави, критерії (елементи) держави, суб'єкт міжнародного права.

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Vazhna Kateryna, Candidate of Judicial Sciences, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The concept and characteristics of the state as a subject of public international law

States are the main actors of international law and key actors in international affairs. States define the main vectors of the international law development and have an influence (direct and indirect) on all trends in international life. Currently there is no universal, generally accepted definition of state in positive international law. The purpose of the article is to analyze the approaches to the definition of the state as a subject of international public law and to outline the definition of the state in accordance with applicable international law and international legal practice.

The article analyzes the main characteristics of the state and the criteria (elements) of the state as a subject of public international law in accordance with applicable international law, international legal practice and modern international legal doctrine.

It is concluded that the state is a subject of public international law, which its a political and legal territorial entity that meets the following criteria: has a permanent population, a defined territory, government, capacity to enter into international relations. Given the presence of these four criteria (elements) of the state, the state's sovereignty is presumed.

It is also concluded that a state as a subject of public international law has the ability to create norms of international law; to acquire rights and obligations under such norms, to implement the specified norms; has the ability to participate in international public-legal relations; has the ability to bear international legal responsibility. The subject of international law is the state as a whole, and not its separate administrative-territorial units, state bodies or officials.

Key words: international law, state, definition of the state, criteria (elements) of the state, subject of international law.

Важна Катерина Анатольевна, кандидат юридических наук, Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

Понятие и характеристика государства как субъекта международного публичного права

Государства являются основными субъектами международного права и ключевыми актерами международных взаимодействий, которые определяют основные векторы развития международного права и оказывают влияние (прямое и опосредованное) на все тенденции международной жизни. В положительном международном праве до сих пор отсутствует универсальное общепринятое определение понятия государства. Целью статьи является анализ подходов к определению понятия государства как субъекта международного

публичного права, а также определение понятия государства в соответствии с действующим международным правом и международно-правовой практикой.

В статье анализируются основные характеристики государства и критерии (элементы) государства как субъекта международного публичного права в соответствии с действующим международным правом, международно-правовой практикой и современными доктринальными учениями.

Сделаны выводы, что государство – это субъект международного публичного права, представляющий собой политико-правовое территориальное образование, которое соответствует следующим критериям: имеет постоянное население, определенную территорию, публичные органы государственной власти, способность самостоятельно вступать в международные публично-правовые отношения. При условии присутствия указанных четырех критериев (элементов) государства наличие суверенитета государства презюмируется.

Сделано также выводы, что государство как субъект международного публичного права имеет способность создавать нормы международного права; приобретать права и обязанности за такими нормами, реализовывать указанные нормы; может принимать участие в международных публично-правовых отношениях; имеет способность нести международно-правовую ответственность. Субъектом международного права выступает государство в целом, а не его отдельные административно-территориальные единицы, государственные органы или должностные лица.

Ключевые слова: международное право, государство, определение понятия государства, критерии (элементы) государства, субъект международного права.

Вступ. Держава справедливо визнається основним суб'єктом міжнародного права і є ключовим актором міжнародних взаємодій. Саме держави визначають основні вектори розвитку міжнародного права та здійснюють вплив (прямий та опосередкований) на всі тенденції міжнародного життя. Не зважаючи на визначальну роль держави у формуванні міжнародного права і міжнародних відносин, у позитивному міжнародному праві універсальне загальноприйняте визначення поняття держави до сьогодні відсутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблематики. Поняття суб'єкта міжнародного публічного права, особливості і характеристики суб'єктів міжнародного публічного права (зокрема держави як суб'єкта міжнародного публічного права) досліджувались багатьма українськими та зарубіжними вченими. Характеристики і визначення держави як суб'єкта міжнародного права стали предметом дослідження, зокрема, наступних зарубіжних вчених: Р. Аго, М. Ш. Бассіоні, А. Бустаманте, І. П. Бліщенко, Г. Єлінека, Д. Б. Левіна, В. А. Мазова, Ф. Малекяна, Ю. А. Решетова, Г. И. Тункіна, Н. А. Ушакова та багатьох ін.

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Дану проблематику також досліджували українські вчені, зокрема: С. С. Андрейченко, В. Ф. Антипенко, В. Г. Буткевич, О. В. Буткевич, В. А. Василенко, І. В. Гетьман-Павлова, Н. А. Зелінська, Ю. В. Манійчук, І. І. Лукашук та ін. Проте, у зв'язку з відсутністю у позитивному міжнародному праві універсального загальноприйнятого визначення поняття держави, різні вчені формують дещо різні підходи до визначення переліку найважливіших невід'ємних критеріїв (елементів) держави, і як наслідок формують різні підходи до змісту поняття держави. З огляду на вищевикладене, дана проблематика потребує глибокого аналізу, особливо з врахуванням нових тенденцій у міжнародних відносинах глобалізованого світу.

Постановка завдання. Дослідити та проаналізувати зміст поняття держави і критерії (елементи) держави відповідно до чинного міжнародного права, міжнародно-правової практики та доктринальних вчень. Виходячи з такого аналізу, окреслити визначення держави як суб'єкта міжнародного публічного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єкти міжнародного права – це самостійні утворення, здатні безпосередньо володіти правами та обов'язками за міжнародним правом, брати участь у створенні та реалізації міжнародно-правових норм (Lukashuk, 2005, pp. 23–24; The UN, 200, pp. 7–8). Здатність бути учасником у відносинах, регульованих міжнародно-правовими нормами, розглядається як передумова, але не головна риса суб'єкта міжнародного права (далі – МП) (Ignatenko, Tiunov, 1999, p. 32, p. 37; Butkevych, 2002, pp. 302–303). Істотна особливість статусу суб'єктів міжнародного права полягає в тому, що вони *безпосередньо створюють* та реалізують норми МП (Maniichuk, 1987, p. 283). Тільки утворення, які відповідають зазначеним вимогам, здатні бути суб'єктами міжнародного права. Тому коло суб'єктів МП не може довільно розширюватися (Lukashuk, 2005, pp. 23–24). Суб'єкт МП повинен володіти незалежним міжнародним статусом і бути підпорядкованим безпосередньо міжнародному праву. Якщо ж зв'язок з міжнародним правом опосередкований якимось іншим політико-правовим утворенням, то в кращому випадку можна говорити про певну особливу, похідну правосуб'єктність (Vazhna, 2013, pp. 22–24).

Загальновизнаними суб'єктами міжнародного права сьогодні є держави, міжнародні міжурядові організації, народи, які реалізують право на самовизначення, та державоподібні утворення (Ignatenko, Tiunov, 1999, p. 32).

Міжнародне право створюється, насамперед, державами і регулює передусім відносини між державами. Міжнародно-правове становище інших учасників міжнародних відносин також значною мірою визначається державами (Butkevych, 2002, p. 302; Ushakov, 2000, p. 38; Ignatenko, Tiunov, 1999, p. 36). Держави належать до первинних суб'єктів міжнародного права, вони були й залишаються

основними суб'єктами МП і ключовими акторами у міжнародному житті (Vazhna, 2013, p. 15).

Завдяки властивій державам унікальній якості – суверенній владі, тільки вони здатні забезпечити функціонування міжнародного права. Держави створюють норми міжнародного права, наділяють їх юридично обов'язковою силою, приводять у дію механізм їх здійснення. У консультативному висновку про прийняття держави в Організацію Об'єднаних Націй Міжнародний Суд ООН підкреслив такі якості держави як здатність приймати на себе і здійснювати міжнародні зобов'язання (Lukashuk, 2005, pp. 24–25, p. 325).

У доктрині існують різноманітні визначення поняття держави. Більшість доктринальних визначень держави містять у собі або висвітлюють необхідні елементи (ознаки) держави. Наприклад, Георг Єлінек ще в 1914 р. у своїй праці визначив три елементи держави («вчення трьох елементів»): територію, народ і публічну владу (Herdegen, 2011, pp. 99–102). Такий підхід сьогодні широко підтримується й визнається у доктрині міжнародного права та, як зазначає І. І. Лукашук, у міжнародній практиці, включаючи судову (Ushakov, 2000, pp. 38–39; Vazhna, 2017, p. 15). Деякі автори виділяють окремо як четверту ознаку суверенітет (Vazhna, 2017, pp. 61–62).

У позитивному міжнародному праві сьогодні відсутнє універсальне загальноприйняте визначення поняття держави. Проте, формуючи доктринальні визначення поняття держави як суб'єкта міжнародного права, аналізуючи ознаки чи характерні риси держави, вчені і юристи, зазвичай, звертаються до положень Конвенції про права та обов'язки держав, яка була підписана у Монтевідео (Уругвай) 26 грудня 1933 р. під час Сьомої Міжнародної конференції американських держав (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933). У ст. 1 Конвенції 1933 р. закріплено наступні критерії (елементи) держави як суб'єкта міжнародного права: 1) постійне населення; 2) визначена територія; 3) влада; 4) здатність вступати у відносини з іншими державами (Heorhitsu, 1995, p. 48; Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933). Ці критерії (елементи) держави неодноразово підтверджувалися і міжнародній практиці (Lukashuk, 2005, p. 325; Vazhna, 2013, pp. 15–16).

Під постійним населенням держави потрібно розуміти всіх громадян держави, які постійно проживають у межах території цієї держави. У контексті характеристики держави як суб'єкта міжнародного права постійне населення держави повинне відповідати, зокрема, наступним характеристикам: 1) попередні покоління предків більшої частини громадян держави (що становлять її постійне населення) історично проживали на даній території (у межах сучасної території цієї держави); 2) громадянство даної держави може передаватися від батьків до дітей «за правом крові» (дана характеристика населення, на відміну від держави,

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

не притаманна, зокрема, Ватикану, який у доктрині часто розглядається як державоподібне утворення або квазідержавне утворення); таким чином постійне населення повинне мати здатність самовідтворюватися.

Важливим критерієм держави є наявність державної території¹. Держава як суб'єкт міжнародного права не може існувати без території (на відміну від, наприклад, міжнародних міжурядових організацій). З правової точки зору розмір площі території держави не впливає на міжнародну правосуб'єктність цієї держави. Відповідно до міжнародного права держави є суверенно рівними у міжнародних відносинах не залежно від розміру їх території. Наявність можливого спору між сусідніми державами щодо проходження лінії кордону між ними, не впливає (не скасовує) на міжнародну правосуб'єктність жодної з таких держав. У ст. 4 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. вказується: «Держави є юридично рівними, користуються тими ж самими правами і мають рівні можливості в їх реалізації» (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933).

Відповідно до ст. 11 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. держави-учасниці даної Конвенції зобов'язалися «не визнавати територіальні надбаня або інші вигоди, отримані силовим шляхом, або шляхом застосування зброї, чи погрози дипломатичним представництвам, або будь-якими іншими ефективними заходами примусу» (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933). Відповідно до вказаної статті «територія держави є недоторканою і не може бути об'єктом воєнної окупації, або інших заходів застосування сили, застосованих іншою державою, прямо або опосередковано або з будь-яких мотивів, у т.ч. тимчасових» (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933).

Принцип територіальної цілісності і принцип недоторканності кордонів, що є імперативними нормами загального міжнародного права, були закріплені у Гельсінському заключному акті Ради з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р. Сьогодні вказані принципи входять до переліку основних принципів міжнародного права.

Так, у Гельсінському заключному акті Ради з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р. вказано, що держави-учасниці цього договору будуть «утримуватися від того, щоб перетворювати територію один одного на об'єкт військової окупації або інших прямих або непрямих заходів застосування сили в порушення міжнародного права або на об'єкт придбання за допомогою таких заходів або погрози їх здійснення» (Organization for Security and Co-operation in Europe, 1975). Ніяка окупація або набуття таким чином не будуть визнаватися законними (Organization for Security and Co-operation in Europe, 1975). У Гельсінському заключному акті Ради з безпеки і співробітництва у Європі

¹ У ст. 1 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. у даному контексті вживається термін «визначена територія» («a defined territory») (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933).

1975 р. також міститься положення про те, що держави-учасниці цього договору «розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких зазіхань на ці кордони» (Organization for Security and Co-operation in Europe, 1975).

Ще одним критерієм держави відповідно до міжнародного права та міжнародно-правової практики є наявність публічних органів державної влади (у даному контексті в англomовному тексті Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. вжито термін «government» (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933)). Такі публічні органи державної влади повинні бути здатними здійснювати ефективний контроль над населенням держави у межах території цієї держави, а також бути здатними вести міжнародні відносини і представляти інтереси держави на міжнародній арені. Важливим є фактор «правомірності» (а внаслідок цього і правомочності) публічних органів державної влади: ці органи повинні визнаватися постійним населенням держави як такі, що правомірно представляють інтереси населення і правомірно виконують владні функції та представництво держави.

Здатність вступати у публічно-правові відносини з іншими державами та іншими суб'єктами міжнародного права є ще одним невід'ємним критерієм держави². Здатність вступати у міжнародні публічно-правові відносини тісно пов'язана із наявністю міжнародно-правового визнання з боку інших держав (та інших суб'єктів міжнародного публічного права). Якщо територіальне утворення не визнається як суб'єкт міжнародного права вже існуючими (визнаними) суб'єктами МП, то вказане територіальне утворення не є державою незалежно від одностороннього самопроголошення незалежності чи одностороннього самопроголошення власної державності.

Вважаємо, що державі, відповідно до чинного міжнародного права, повинні бути притаманні одночасно чотири описані критерії (елементи) держави, а саме: постійне населення; визначена територія; влада (наявність публічних органів державної влади); здатність вступати у публічно-правові відносини з іншими державами (та іншими суб'єктами міжнародного публічного права). За умови присутності вказаних чотирьох критеріїв (елементів) держави наявність суверенітету держави презюмується. Будь-яка держава завжди володіє державним суверенітетом. Порушення (а в деяких випадках і загроза порушення) державного суверенітету становить міжнародний злочин. У деяких випадках відповідно до міжнародного права суверенітет держави може бути правомірно тимчасово обмежений (наприклад,

² У ст. 1 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. у даному контексті вказано «здатність вступати у відносини з іншими державами» («capacity to enter into relations with the other states») (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933).

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

у межах реалізації міжнародно-правової відповідальності держави-правопорушниці за вчинення нею міжнародного злочину).

Держава є не лише основним, але також первинним і універсальним суб'єктом міжнародного права. Первинність означає, що держава стає суб'єктом МП у результаті її утворення (на відміну від вторинних суб'єктів, які створюються первинними). Інші суб'єкти міжнародного права переважно наділяються статусом суб'єкта державами. Універсальність означає, що держава може брати участь у будь-яких міжнародних відносинах (що не порушують норм МП) у всіх сферах міжнародних взаємодій (Vazhna, 2013, p. 16; Lukashuk, 2005, p. 25; Kuznetsov, Tuzmukhamedov, 2007, pp. 78–79).

Суб'єктом міжнародного права виступає держава в цілому, а не державні органи чи посадові особи. Про це потрібно пам'ятати, коли ми зустрічаємося із такими поняттями як «міжурядова організація» або «міжурядова угода». Держава в цілому несе повну відповідальність за діяння своїх органів та посадових осіб (Lukashuk, 2005, p. 25). Окремі адміністративно-територіальні одиниці держав (як унітарних, так і федеративних) не є суб'єктами МП (не можуть мати міжнародної публічно-правової суб'єктності). Зокрема, при укладенні міжнародних договорів суб'єктом такого договору може бути лише держава в цілому, а не її окремі адміністративно-територіальні одиниці, органи чи посадові особи.

Відповідно до норм загального міжнародного права жодна держава не має права втручатися у внутрішні або зовнішні справи іншої держави. За ст. 5 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. основні права держав не повинні піддаватися жодному впливу (Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo, 1933). Положення про невтручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави, є імперативною нормою загального міжнародного права і належить до основних принципів міжнародного права. Вказаний принцип закріплений у Статуті ООН (1945 р.), Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (1970 р.), Гельсінському заключному акті Наради з безпеки і співробітництва у Європі (1975 р.).

Вчені зазначають, що держави є головними суб'єктами управлінської діяльності у всій системі міжнародного життя (Jimenez de Arechaga, 1983, pp. 255–256; Lukashuk, 2005, pp. 26–27; Maniichuk, 1987, pp. 290–291; Herdegen, 2011, p. 99). Держави також контролюють діяльність інших учасників міжнародних зв'язків, які не є суб'єктами МП (зокрема, адміністративно-територіальних одиниць держав, міжнародних неурядових організацій, фізичних і юридичних осіб). Розширення недержавних зв'язків у міжнародному житті ускладнює завдання управління ними. У результаті роль держави не знижується, а зростає (Lukashuk, 2005, pp. 26–27). Як зазначає відомий іспанський вчений Едуардо Хіменес де Аречага, держави поза сумнівом є основними суб'єктами

міжнародного права і головними діючими особами у міжнародних відносинах (Jimenez de Arechaga, 1983, pp. 255–256; Vazhna, 2013, pp. 19–20).

Сьогодні держава несе подвійну відповідальність – відповідальність за стан справ всередині держави і на міжнародній арені. Жодне інше утворення не може замінити державу в цій якості. Вказане принципове положення знайшло відображення у багатьох документах ООН. Будучи Генеральним секретарем ООН, К. Аннан вказував, що «держави повинні чітко усвідомити свою подвійну роль у нашому глобальному світі. На додаток до своєї самостійної відповідальності, яку кожна держава несе перед своїм суспільством, держави спільно є гарантами нашого спільного життя на цій планеті... Немає жодного утворення, здатного конкурувати або замінити державу» (Lukashuk, 2005, p. 25, p. 28).

Як основні суб'єкти міжнародного права і ключові актори міжнародних взаємодій держави визначають основні вектори розвитку міжнародного права та здійснюють вплив (прямий та опосередкований) на всі тенденції міжнародного життя. Таким чином, найважливіші та найзначніші події у міжнародних відносинах визначаються державами і не обходяться без їх участі та впливу.

На жаль, інколи така визначальна роль держави у міжнародних відносинах має негативний характер. Вчинення міжнародних злочинів, які зачіпають інтереси міжнародного співтовариства в цілому і створюють загрозу міжнародному миру та безпеці, виходячи з сутності міжнародних злочинів, їх характеру, тяжкості і масштабів, не можливе без участі – прямої або непрямої – держави (або групи держав) (Vazhna, 2013, pp. 22–24).

Як суб'єкт міжнародного права держава, шляхом порушення власних міжнародно-правових зобов'язань, може вчиняти міжнародні правопорушення – міжнародні злочини і міжнародні делікти (або ординарні міжнародні правопорушення), і відповідно, може й повинна нести міжнародно-правову відповідальність за вчинені правопорушення (Vazhna, 2017, pp. 88–94; Vazhna, 2018, pp. 155–169; The UN, 2001).

Відповідно до чинного міжнародного права держава також може нести відповідальність за шкоду, нанесену внаслідок правомірної діяльності (Vazhna, 2017, pp. 95–96). Важливими рисами відповідальності за шкідливі наслідки правомірної діяльності є: 1) використання об'єктів підвищеної небезпеки; 2) фактичною підставою виникнення відповідальності за правомірну діяльність буде не діяння держави, а незалежна від неї подія, що призвела до заподіяння збитку (причому, подія повинна кваліфікуватись як непереборна сила, а збитки повинні мати матеріальний характер; необхідна наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між аварією об'єкта підвищеної небезпеки та матеріальним збитком); 3) держава може нести відповідальність за правомірну діяльність виключно у тих випадках, коли висловлює на це явну, пряму і недвозначну згоду (договірна природа

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

відповідальності). Сьогодні подібна згода держав вже закріплена у великій кількості міжнародно-правових документів (Vazhna, 2017, pp. 95–96).

Узагальнюючи вищевикладене, можемо окреслити наступне визначення держави як суб'єкта міжнародного публічного права. Держава – це суб'єкт міжнародного публічного права, що становить собою політико-правове територіальне утворення, яке відповідає наступним критеріям: має постійне населення, визначену територію, публічні органи державної влади, здатність самостійно вступати у міжнародні публічно-правові відносини.

Висновки. Держава – це суб'єкт міжнародного публічного права, що становить собою політико-правове територіальне утворення, яке відповідає наступним критеріям: має постійне населення, визначену територію, публічні органи державної влади, має здатність самостійно вступати у міжнародні публічно-правові відносини. За умови присутності вказаних чотирьох критеріїв (елементів) держави наявність суверенітету держави презюмується.

Як суб'єкт міжнародного публічного права держава має здатність створювати норми міжнародного права; набувати прав та обов'язків за такими нормами, реалізувати вказані норми; може брати участь у міжнародних публічно-правових відносинах; має здатність нести міжнародно-правову відповідальність. Суб'єктом міжнародного права виступає держава в цілому, а не її окремі адміністративно-територіальні одиниці, державні органи чи посадові особи.

References:

1. Butkevych, V. H. (2002). *Mizhnarodne pravo. Osnovy teorii* [International law. Basic theory]. Kyiv : Lybid.
2. *Convention on the Rights and Duties of States, Montevideo.* (1933). [online] Available at: <<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>> [Accessed 20 August 2018].
3. Heorhitsu, A. Z. (1995). *Mizhnarodne publichne pravo. Zahalna chastyna* [International Public Law. General part]. Chernivtsi : Ruta.
4. Herdegen, M. (2011). *Mizhnarodne pravo* [International law]. Kyiv: KIS.
5. Ignatenko, G. V., Tiunov O.I., eds. (1999). *Mezhdunarodnoe pravo* [International Law]. Moscow: NORMA-INFRA M.
6. Jimenez de Arechaga, E. (1983). *Sovremennoe mezhdunarodnoe pravo* [Modern international law]. Moscow: Progress.
7. Kovalev, A. A., Chernichenko, S. V., eds. (2008). *Mezhdunarodnoe pravo* [International Law]. Moscow: TK Welby, Prospekt.
8. Kuznetsov, V. I., Tuzmukhamedov, B. R., eds. (2007). *Mezhdunarodnoe pravo* [International Law]. Moscow: Norma.
9. Lukashuk, I. I. (2005). *Mezhdunarodnoe pravo. Obshchaya chast'* [International law. General part]. Moscow: Volters Kluver.

10. Maniichuk, Y. V. (1987). *Posledstviya mezhdunarodnogo pravonarusheniya* [The consequences of the international offenses]. Kiev: Vyshcha shkola.

11. Organization for Security and Co-operation in Europe. (1975). *Helsinki Final Act*, [online] Available at: <<https://www.osce.org/ru/ministerial-councils/39505?download=true>> [Accessed 20 August 2018].

12. Smyrnova, K. V. (2009). *Poniattia ta osnovni osoblyvosti mizhnarodnoho prava* [The concept and basic features of the international law]. Kyiv: KNT.

13. The UN. (2001). *Teksty proektov statei ob otvetstvennosti gosudarstv za mezhdunarodno-protipravnye deyaniya. Doklad Komissii mezhdunarodnogo prava 2001 goda* [The draft articles on the responsibility of States for internationally wrongful acts]. [online] Available at: <<http://www.un.org/russian/law/ilc/responsibility.pdf>> [Accessed 10 February 2018].

14. Ushakov, N. A. (2000). *Mezhdunarodnoe pravo* [International Law]. Moscow: Yurist.

15. Vazhna, K. A. (2013). *Kontseptsiiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy* [Concept of State criminal responsibility]. D.Ed. Taras Shevchenko National University of Kyiv.

16. Vazhna, K. A. (2017). *Kontseptsiiia kryminalnoi vidpovidalnosti derzhavy: mozhylyvist realizatsii v suchasnomu mizhnarodnomu pravi* [Concept of State criminal responsibility: the possibility of realization in current International Law], Kyiv: Lira-K.

17. Vazhna, K. A. (2018). *Kontseptsiiia subiektyvnoi ta kontseptsiiia obiektyvnoi mizhnarodno-pravovoi vidpovidalnosti derzhavy* [The concepts of subjective and objective international-law responsibilities of a state]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International Relations: Theory and Practical Aspects], Vol. 1, pp. 155–169. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.1.2018.141995>.